

Slavernij en de stad Utrecht

*Onder redactie van
Nancy Jouwe,
Matthijs Kuipers en
Remco Raben*

WALBURGERS

Dit onderzoek kwam tot stand in opdracht van de gemeente Utrecht.

Redactie en beeldredactie: Nancy Jouwe, Matthijs Kuipers, Remco Raben

Onderzoeksassistentie: Maud Groenewoud, Matthias Lukkes, Thomas Markhorst, Wesley Verboom, Anne Vereijken (stagiaires) en Marjet Douze

Met dank aan Alex van Stipriaan, Pepijn Brandon, Guno Jones, Mark Ponte, Renger de Bruin, Christiaan van Bochove en Wim Manuhutu. Tevens veel dank aan Joyce Pennings en Albert Hogewey van het Utrechts Archief en aan Kosmopolis Utrecht.

Afbeelding omslag: Gezicht op de gebouwen van het toenmalig stadhuis van Utrecht (de huizen Hasenberg en Lichtenberg) waar vanaf 29 januari 1712 de vredesbesprekingen voor de Vrede van Utrecht plaatsvonden. Rechts op de achtergrond winkeltjes langs de Vismarkt en de Dom (Rijksmuseum)

Omslagontwerp: Mijke Wondergem

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6249 768 9

e-ISBN 978 94 6249 769 6

NUR 691

© 2021 Nancy Jouwe, Matthijs Kuipers en Remco Raben, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2021 p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Inhoudsopgave

Inleiding	9
Slavernij en de stad Utrecht	
<i>Nancy Jouwe, Matthijs Kuipers en Remco Raben</i>	

Deel 1 Bestuurlijke en koloniale macht in Utrecht

Bestuurlijk Utrecht, koloniale belangen en slavernij	37
<i>Nancy Jouwe, Matthias Lukkes, Remco Raben</i>	
De Vrede van Utrecht (1713) en het <i>asiento</i>	47
<i>David Onnekink</i>	
De Utrechtse Compagnie	57
Investerings in slavernij	
<i>Matthias Lukkes</i>	

Deel 2 Utrecht, slavernij en de voc

Utrecht en de slavernij onder de voc	77
<i>Remco Raben</i>	
Slaafgemaakten en bestuurders van de voc in Utrecht en Azië	95
<i>Matthias van Rossum</i>	
Steven van der Haghen en George Beens	103
Twee gezichten van de voc	
<i>Wim Manuhutu</i>	

Deel 3 De elite en haar financiële belangen

Langs de Vecht	115
Buitenhuisen als machtsmiddel	
<i>Myrthe Minnaert</i>	

Utrechts slavengeld <i>Alex van Stipriaan</i>	125
Utrechtse negotiaties en de deftige notaris Dirk Wernard van Vloten <i>Matthijs Kuipers</i>	133
Sara Sibilla Verdion en Sibilla van Batavia De verweven levens van een Utrechtse notabele en een Aziatische bediende <i>Esther Captain</i>	143
Belle van Zuylen in koloniale zaken <i>Caroline Drieënhuizen, met medewerking van Marjet Douze</i>	153

Deel 4 De kerk en de abolitionisten

'De kinderen der heydenen' Utrecht, de kerk en slavernij <i>Janneke Stegeman</i>	173
Vrij van slavernij Petronella Moens mengt zich in de slavernijdiscussie <i>Ans Veltman-van den Bos</i>	183
Utrecht als centrum van het Nederlandse abolitionisme, 1840-1848 <i>Maartje Janse</i>	193
Nicolaas Beets en Julien Wolbers Twee abolitionisten in Utrecht <i>Carl Haarnack</i>	203

Deel 5 Zwarte aanwezigheid in Utrecht

Eduard, Sitie, Pieter en Lizette Vier eeuwen zwarte aanwezigheid in Utrecht <i>Nancy Jouwe</i>	215
Een aaneenrijging van persoonlijke archieven <i>Quinsy Gario</i>	235
Nieuw Perspectief vraagt zich af hoe het nou eigenlijk zit <i>Lulu Helder</i>	245
Zwart Utrecht in beeld Beeldessay <i>Nancy Jouwe</i>	255
Epiloog 'Het belangrijke woord is <i>legacy</i> .' Een gesprek met Natalja Macnack en Leroy Lucas, opgetekend door Nancy Jouwe	265
Noten	273
Redactie en auteurs	313
Register	317

Inleiding

Slavernij en de stad Utrecht

Nancy Jouwe, Matthijs Kuipers en Remco Raben

*Misschien komt het brandmerken u wreed of barbaars voor,
maar het is nu eenmaal strikt noodzakelijk.*

(Utrechter Willem Bosman, 1703)

Het belangrijke woord is legacy, erfenis.

(Utrechter Leroy Lucas, 2021)

De Utrechtse samenleving is op talloze manieren verbonden met de geschiedenis van koloniale exploitatie, slavernij en mondiale slavenhandel. In het verleden hebben het stadsbestuur van Utrecht, talloze bestuurders en gewone Utrechters deelgenomen aan koloniale ondernemingen en geïnvesteerd in plantages, en hebben zij tot slaaf gemaakten verhandeld of in eigendom gehad. Regenten, notarissen, kooplieden, investeerders, kerkelijke overheden en universiteit hebben in de loop der eeuwen geprofiteerd van het koloniale systeem, dat in zowel West als Oost in grote mate steunde op de arbeid van tot slaaf gemaakten.

Deze kennis spreekt niet vanzelf. In Utrecht lijkt het koloniale verleden soms ver weg. De stad lijkt geen prominente instituties zoals handelscompagnieën te hebben gehuisvest en lijkt een bescheiden rol te hebben gespeeld in de mondiale geschiedenis van Europees en Nederlands kolonialisme en op slavernij gebaseerde exploitatie. De geschiedenis van kolonialisme, slavernij en slavenhandel maakt daarom nauwelijks deel uit van het historisch bewustzijn van veel Utrechtse inwoners. Dat geldt echter niet voor iedereen. In de loop van eeuwen zijn veel inwoners van de koloniën, onder wie ook (nazaten van) tot slaaf gemaakten in Utrecht komen wonen. Voor hen is de geschiedenis van kolonialisme en slavernij een vanzelfsprekend onderdeel van de eigen geschiedenis. Maar erkenning van het slavernijverleden is veelal uitgebleven, net als het besef dat Utrecht en Utrechters in verleden en heden een integraal onderdeel vormden van de mondiale geschiedenis van koloniale exploitatie en slavenhandel.

Het onderzoek

Op 11 juli 2019 nam de Utrechtse gemeenteraad een motie aan, ingediend door gemeenteraadsleden van de politieke partijen DENK, ChristenUnie en GroenLinks, met het verzoek onderzoek te laten doen naar 'de exacte rol die de stad Utrecht heeft gespeeld in de slavernijgeschiedenis van Nederland'.¹ De motie gaf aan dat Nederland medeverantwoordelijk was voor het vervoeren van meer dan 600.000 tot slaaf gemaakten, dat een deel van hun nakomelingen in Utrecht woont en in afwachting is van erkenning en eerherstel, en dat er signalen waren dat Utrecht 'mogelijk een aandeel heeft gehad in het slavernijverleden'.² Het gemeentebestuur zou daarvoor zijn verantwoordelijkheid moeten nemen.

Het Utrechtse onderzoeksteam ging in 2020 van start.³ Het onderzoek heeft plaatsgevonden in het tijdsbestek van nog geen jaar, waarin ook COVID-19 Nederland in zijn greep kreeg en archieven, universiteiten en bibliotheken soms open, maar vaker gesloten waren. Hoewel dit project oorspronkelijk als terreinverkenning was bedoeld, bleek al snel dat nieuw onderzoek noodzakelijk was als aanvulling op de weinig omvangrijke bestaande literatuur over de connecties tussen Utrecht en de slavernij. Uit het verkennende onderzoek van de auteurs in deze bundel bleek zonder uitzondering dat er meer over het onderwerp te vinden was dan op basis van de bestaande literatuur vermoed zou kunnen worden.

De leidende vraag in het onderzoek luidde als volgt: Wat was de betekenis van slavernij voor de stad Utrecht en zijn samenleving? Een belangrijk onderdeel van het onderzoek betrof de activiteiten van het bestuur en de bestuurders van de stad Utrecht in koloniale ondernemingen. Aangezien het bestuur nauw verweven was met de belangen van de stedelijke bovenlaag, hebben we veel aandacht besteed aan de kringen van de stedelijke (adellijke) elite en hun financiële belangen. Daarnaast is gekeken naar de betrokkenheid van kerkelijke instanties, de invloed van invloedrijke Utrechtse abolitionisten. Tot slot is de aanwezigheid van voormalige tot slaaf gemaakten en andere Afrikaanse en Aziatische migranten uit (voormalige) koloniën in Utrecht aan bod gekomen, evenals de doorwerking van deze geschiedenis in de herinneringscultuur van Utrecht. Deze onderwerpen zijn in vijf onderdelen samengebracht.

Het Utrechtse raadsinitiatief en het daaruit voortvloeiende onderzoek passen in een bredere trend in Nederland. De steden Rotterdam en Amsterdam gingen Utrecht al voor en inmiddels is er in andere gemeenten eveneens aandacht gevraagd voor de kwestie van het slavernijverleden.

Ook zijn er, naast acties en verzoeken tot het verwijderen van monumenten van koloniale heldenverering, initiatieven genomen om monumenten voor het slavernijverleden op te richten. Na Amsterdam, Middelburg en Rotterdam werd in 2018 een slavernijmonument in Hoofddorp geïnstalleerd, en Den Haag en Utrecht zijn bezig om in 2023 een slavernijmonument te onthullen. Het zijn stappen in een breder proces van groeiend maatschappelijk besef over het Nederlandse slavernijverleden.

In Utrecht is de afgelopen decennia een reeks van initiatieven genomen om slavernij te herdenken. Net als in andere steden bestonden er al rond het jaar 2000 Ketí Kotí-vieringen in Utrecht, georganiseerd door Tori Oso Utrecht. De bijeenkomsten waren vooral gericht op Afro-Caraïbische bezoekers uit Suriname en de Antillen. Ook de burgemeester kwam wel eens langs, maar de bestuurlijke bemoeienis reikte toen nog niet verder. In 2011 werd een wandelroute over de Utrechtse slavernijgeschiedenis in de stad opgezet, een jaar later gevolgd door een wandelgids, lezingen en filmvertoningen over het onderwerp, Ketí Kotí Tafels met Mercedes Zandwijken en een *artist in residence* met Surinaams beeldend kunstenaar Marcel Pinas, die met zeven Utrechtse scholen samenwerkte rondom het thema slavernij.⁴ Vooral vanaf 2013, toen 150 jaar afschaffing van de trans-Atlantische slavernij werd herdacht, groeide het besef dat het koloniale slavernijverleden ook Nederlandse geschiedenis is. Utrecht speelde daarin een bescheiden en onderbelichte voortrekkersrol. In juni 2013 vond de toonaangevende internationale conferentie The Colonial Legacy plaats aan de Universiteit Utrecht in het kader van de herdenking van de Vrede van Utrecht van 1713 – waarvan onderhandelingen over massale slavenhandel onderdeel uitmaakten – die werd gekoppeld aan de afschaffing van de slavernij in de Nederlandse Caraïben. Internationaal bekende denkers en schrijvers als Françoise Vergès, Catherine Hall, Paul Gilroy, Achille Mbembe, Michael Rothberg en Gloria Wekker spraken in dezelfde ruimte waar ooit de Unie van Utrecht in 1579 was getekend.⁵ In de navolgende jaren zijn veel van dergelijke initiatieven door bezuinigingen getroffen. Wel ontstond er een stichting Ketí Kotí Utrecht rond 2018 die een Ketí Kotí-herdenking en -viering in de binnenstad initieerde en was er in 2019 de tentoonstelling *What is left unseen* in het Centraal Museum.⁶ Al deze initiatieven laten zien dat er onder betrokkenen en onder Utrechtse kennis- en erfgoedinstellingen een behoefte bestond om de connecties tussen Utrecht en de slavernij te agenderen.

Krabben aan het vernis van de stad

Voor veel mensen lijkt het misschien ver gezocht om Utrecht te verbinden aan de mondiale geschiedenis van slavernij. Juist in de jaren dat de Europese slavenkoloniën zich aan de kusten van de Atlantische en Indische Oceaan ontwikkelden, daalde de ster van Utrecht. Wat eens de grootste stad in de Noordelijke Nederlanden was geweest, had de boot gemist in de grote commerciële expansie van de westelijke provincies die in de zestiende eeuw was ingezet. Utrecht was geen groot handelscentrum. De stad lag ver van de open verbindingen met de zee. Het aantal inwoners van Utrecht bleef gedurende de gehele zeventiende en achttiende eeuw rond de 30.000 schommelen, terwijl Leiden in 1670 al 70.000 inwoners had en Amsterdam uitgroeide tot een metropool van meer dan 200.000 inwoners. In de oprichting van de Oost-Indische en West-Indische compagnieën had Utrecht dan ook geen aandeel. Er waren niet genoeg zakelijke belanghebbenden noch waren er eerdere compagnieën die de Utrechtse deelname konden verzekeren.

Kortom: de koloniën leken ver weg. Dat maakt de vraag wat Utrecht dan met de koloniën en vooral met slavernij en slavenhandel had des te belangrijker. Dat kooplieden en investeerders in Amsterdam, Rotterdam of Middelburg aan de handel op de koloniën verdienden, is geen nieuws – ook al zijn ook daar pas recent de banden met de slavernij in het volle licht gezet en is een poging gedaan de omvang van de koloniale belangen te berekenen.⁷ Maar wat had dan een stad als Utrecht met de slavernij en de koloniën van doen?

Het zoeken naar de banden tussen Utrecht en de slavernij is als het krabben aan het vernis van de stad. De koloniale dimensies van de stad bleven veelal achter de gevels verborgen. Het kolonialisme was nooit het verhaal van de stad geworden, zoals dat in elk geval in Amsterdam en in mindere mate Middelburg toch altijd het geval was geweest. Amsterdam heeft zijn West- en Oost-Indisch Huis, de vele gevelversieringen die verwijzen naar het koloniale verleden, de koloniale collecties van het Tropenmuseum en het Rijksmuseum. Utrecht heeft weliswaar zijn wijk Lombok – met vooral straatnamen van VOC-bestuurders en Indonesische eilanden – maar welke stad heeft niet een Indische buurt? Utrecht is dus anders, maar hóé anders?

Het Utrechtse onderzoek is niet alleen relevant voor de plaatselijke geschiedenis van Utrecht. Het gaat in wezen over het verhaal van de hele Republiek door te laten zien hoe een middelgrote stad op grote afstand

Traiectum Wttrrecht. Kaart van de stad Utrecht. Anoniem, 1650 (Atlas van Loon)

van de maritieme snelweg toch op talloze manieren diep betrokken is geweest bij de geschiedenis van slavernij. De *Gids slavernijverleden Nederland* uit 2019 liet dat al zien.⁸ Dat is een belangrijke bevinding, omdat het bewustzijn van het bestaan van intensieve koloniale banden in de meeste plaatsen gering is. Dit onderzoek naar Utrecht laat zien dat onder het vernis van de stad een web van koloniale belangen verscholen ligt.

In de gangbare literatuur over Utrecht is over de koloniale banden van stad en stedelingen heel weinig te vinden. Zo zwijgt het monumentale overzicht van de Utrechtse geschiedenis *'Een paradijs vol weelde'*, uit 2000, in alle talen over de koloniën, en ook in andere geschiedwerken over de stad is het Nederlandse koloniale imperium ver weg.⁹ Ook in het jaarboek van de Vereniging Oud Utrecht is het hard zoeken naar artikelen over de koloniale geschiedenis van de stad.¹⁰ Dit onderzoek moest dus bijna bij nul beginnen. Gelukkig konden we terugvallen op eerder pionierswerk door Kosmopolis Utrecht en de *Wandelgids sporen van slavernij in Utrecht* van Esther Captain en Hans Visser.¹¹ De kennis bleef tot nu toe echter beperkt. Er was bijvoorbeeld weinig inzicht in de systematiek en omvang van investeringen in koloniale ondernemingen door de Utrechtse elite of de bemoeienis van het stadsbestuur.

Wapenschild met morenhoofden, Janskerkhof 12 (Kosmopolis Utrecht/Anna van Kooij)

De Utrechtse bestuurlijke elite

De banden tussen Utrecht en de koloniën waren veelvuldig en buitengewoon intensief. Uit ons onderzoek komt naar voren dat tot 40 procent van de Utrechtse vroedschapsleden en burgemeesters belangen hadden in het koloniale systeem en de slavenhandel. Dit is een zeer groot aandeel. De Utrechtse bestuurlijke elite was dus nauw verbonden met de koloniale ondernemingen. Die betrokkenheid kon veel verschillende vormen aannemen. Niet alleen investeerde de elite in koloniale ondernemingen en projecten, ook leverde de stad bewindhebbers aan de koloniale handelscompagnieën en kwamen veel Utrechters uit de hogere kringen op verantwoordelijke koloniale posten in Amerika, Afrika of Azië terecht.

Voor zijn eigen schatkist heeft de stad nooit deelgenomen aan koloniale ondernemingen, zoals de stad Amsterdam bijvoorbeeld wel deed door een belangrijk aandeel in de Sociëteit van Suriname te nemen. Maar daar houdt de bestuurlijke verantwoordelijkheid niet op. De Staten van Utrecht, het bestuur van de provincie dat aan het Janskerkhof zetelde, benoemden een eigen bewindhebber in de kamer Amsterdam van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en een in de kamer van de Maze (Rotterdam) van de West-Indische Compagnie (WIC), om zo toezicht te kunnen houden op de grote financiële subsidies die de Staten-Generaal